

XX ƏSRİN I YARISINDA AZƏRBAYCANDA ELMI KİTABXANALARIN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI

Qədim tarixə malik Azərbaycanda zəngin kitabçılıq və kitabxana işi ənənələrinə baxmayaraq, ölkəmizdə elmi XX kitabxanaların bir şəbəkə kimi yaranması və formalaşması əsrin 19-40-cı illərinə təsadüf edir. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra ölkəmizdə elmi – tədqiqat müəssisələrinin təşkilinə diqqət daha da artırılmışdır. Azərbaycanda elmi kitabxanaların yaranması və inkişafı da məhz bu dövrə təsadüf edir.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda sovet hakimiyyətinə kimi bir sıra kitabxanalar yaradılmışdır ki, onlardan biri də, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası olmuşdur. Məlum olduğu kimi BDU və onun Elmi kitabxanası Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə yaradılmışdır. Artıq 1919-cu ilin sonu və 1920-ci ilin əvvəllərində Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası respublikanın təhsil ocaqları kitabxanaları üçün təcridən metodiki mərkəz rolunu oynamağa başlamışdır. BDU-nun kitabxanası 1930- cu ilə kimi fəaliyyət göstərmiş və həmin ildə keçmiş SSRİ ali təhsil sistemində baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar BDU- nun fakültələri ayrı- ayrı institutlara çevrilmiş və nəticədə elmi kitabxana da həmin ali məktəblər arasında bölüşdürülmüşdür. Lakin 1933- 34-cü tədris ilində Bakı Dövlət Universitetinin yenidən bərpası ilə əlaqədar əsaslı kitabxana da bərpa edilmişdir. Qısa müddət ərzində universitet kitabxanası öz keçmiş fondunun müəyyən hissəsini geri qaytarmış və 1938-ci ildən kitabxana respublikamızda çap edilən nəşrlərin pullu məcburi nüsxələri almağa başlamışdır. Bütün bunların nəticəsi olaraq kitabxananın fondu xeyli artmış və 1938- ci ildə 64.909 nüsxə, 1940- cı ildə isə 204.613 nüsxə olmuşdur (1.s.82).Müharibə illərində BDU-nun əsaslı kitabxanası mövcud çətinliklərə baxmayaraq öz fondunu xeyli artırmış və 250.000 nüsxəyə çatdırmışdır.

XX əsrin 20- ci illərində respublikamızda fəaliyyətə başlayan elmi kitabxanalardan biri də Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının əsaslı kitabxanası olmuşdur. Gəncə şəhərində yerləşən kitabxana respublikamızda kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin hazırlanmasında mühüm rol oynamışdır. Kitabxana qısa müddət ərzində öz fondunu

xeyli artırmış və 1930- cu ildə 2.437 nüsxə kitab fonduna malik olmuşdur. 1941-ci ildə bu rəqəm 163.375 nüsxəyə çatmışdır. Göründüyü kimi kitabxananın fondu on il ərzində 60 dəfədən çox artmışdır. Kitabxananın fondu artdığı kimi kitab verlişi də xeyli artmışdı və 1933- cü ildə kitabxana oxuculara 7.712 kitab vermişdirsə, 1940- cı ildə isə 140.614 nüsxə kitab vermişdir.

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının kitabxanası da 1920- ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxana yarandığı gündən mühəndis-texniki işçilərin hazırlanmasında mühüm rol oynamış və bu məqsədlə kitab fondunu qısa müddət ərzində xeyli zənginləşdirmişdir. Belə ki, əgər 1920- ci ildə kitabxananın fondunda 500 kitab olmuşdursa, 1940- cı ildə bu rəqəm 112.000 nüsxə 1946- cı ildə isə 104.695 nüsxə olmuşdur. 30- cu illərdə kitabxana özünün kataloq və kartoteka sistemini də xeyli təkmilləşdirmiş, əlifba və sistemli kataloq tərtib etmiş, oxuculara kitabxana xidmətini yüksəltmişdir. Nəticədə 1946-cı ildə kitabxanada oxucuların sayı 4.140 nəfərə çatmışdır ki, onlara həmin ildə 177.306 nüsxə ədəbiyyat verilmişdir.

Azərbaycan Tibb Universitetinin əsaslı kitabxanası isə 1930- cu ildə BDU-nun elmi kitabxanasının bazası əsasında, 1.919 nüsxə ədəbiyyatla fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxana profilinə görə respublikamızda yeganə kitabxana olduğundan bütün tibb ictimaiyyətinə xidmət göstərmişdir. Bununla əlaqədar kitabxana fondunu qısa müddət ərzində xeyli zənginləşdirmiş və 1933- cü ildə 34.107 nüsxə kitab fonduna malik olmuşdur. Bu rəqəm 1940- cı ildə 100.000 nüsxəyə çatmışdır.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən elmi kitabxanalardan biri də 1923-cü ildə fəaliyyətə başlayan " Azərbaycan Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyəti "nin kitabxanası olmuşdur. 1925-ci ildə Cəmiyyətin tərkibində biblioqrafiya bürosu yaradılmış, sonra bu büro kitabxana ilə birləşərək kitabxana- biblioqrafiya bürosuna çevrilmişdir. 1925-ci ilin axırında Cəmiyyətin tərkibində mərkəzi kitabxana təşkil edilmişdir. Kitabxana yaradılarkən fondunda cəmi 432 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur (1.s.83). Mərkəzi kitabxananın yaradılması Azərbaycanın öyrənilməsinə dair aparılan elmi- tədqiqat işləri üçün lazımi ədəbiyyatın toplanmasına və kitabxana- biblioqrafiya xidmətinin müxtəlif forma və metodlarının tətbiqinə başlamaq imkanı verdi. Kitabxana fəaliyyətinin genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq 1926- cı ildə burada oxu zalı və elmi- metodik kabinə təşkil olunmuşdur.

Azərbaycan Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyətinin kitabxanası öz fəaliyyəti ilə Azərbaycanda elmin inkişafına çox böyük köməklik göstərmişdir. 1929- cu ildə bu kitabxananın əsasında Azərbaycan Dövlət Elmi- Tədqiqat İnstitutu yaradılmışdır. Bu illərdə elmi kitabxa-

nanın işinə dövlət nəzarəti Azərbaycan Xalq Maarif Kommissarlığı həyata keçirmişdir. Metodiki təminat məsələləri isə Dövlət kitabxanasına tapşırılmışdı. Qeyd edilməlidir ki, 30- cu illərin əvvəllərində respublikamızda 30 elmi müəssisə və 10- dan çox ali məktəb fəaliyyət göstərirdi ki, onların da hər birinin müvafiq kitabxanaları olmuşdur (2.s.26).

1932-ci ildə keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsinin yaradılması ilə əlaqədar kitabxana işində də mühüm dəyişikliklər baş vermiş və 1933- cü ildə EA Azərbaycan bölməsinin Mərkəzi Kitabxanası elmi kitabxana statusu almışdır. Bu ildə kitabxananın fondunda 50.000 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur (2.s.36). 1935- ci ildən keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsinin SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialına çevrilməsi ilə əlaqədar respublikamızda elmi-tədqiqat işləri xeyli artmış və bununla bağlı olaraq akademiyanın elmi-tədqiqat institutlarında ixtisaslaşdırılmış kitabxanalar yaradılmışdır. Buna misal olaraq həmin illərdə Tarix, Etnoqrafiya, Ədəbiyyat, Kimya və b. institutların kitabxanalarını göstərmək olar.

1940-cı ildə Azərbaycanda 60 elmi müəssisə olmuşdur ki, onların da hər birində ixtisaslaşmış kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. Bütün bu sistemi idarə etmək məqsədi ilə 1940-cı ildə Mərkəzi Kitabxanada məsləhətçi orqan kimi kitabxana şurası təşkil olunmuş və tezliklə şuranın "Əsasnamə"si qəbul edilmişdir (3.s.42).

Müharibə illərində kitabxananın fəaliyyəti qismən zəifləsə də, müharibədən sonrakı illərdə EA kitabxana quruculuğunda mühüm işlər görülmüşdür. Bu isə 1945- ci ildən Azərbaycan EA təşkil edilməsi ilə bağlı olmuşdur. Bu ildə Azərbaycan EA kitabxana şəbəkəsi özündə Mərkəzi Kitabxana ilə yanaşı 16 elmi tədqiqat, 3 muzey və 4 baza kitabxanasını birləşdirirdi (4.s.14). EA-nın təşkil edildiyi ilk illərdə Mərkəzi Kitabxananın maddi- texniki bazası xeyli möhkəmləndirilmiş, fondun yeni kitablarla komplektləşdirilməsi üçün təxirəsalınmaz işlər görülmüşdür. Nəticədə 1947- ci ildə Mərkəzi Kitabxananın fondu 166675 nüsxə, 1949-cu ildə 205096 nüsxə olmuşdur.

Bütün bunlar göstərir ki, XX əsrin birinci yarısında respublikamızda bir çox elmi kitabxanalar yaradılmış və ölkəmizdə elmi ədəbiyyatı mühafizə və təbliğ edən əsas mərkəzlərə çevrilmişlər. Bu illərdə elmi kitabxanaların qarşısında duran əsas vəzifə isə fondun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması olmuşdur. Buna görə də elmi kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi birinci dərəcəli vəzifə olaraq qalırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi*. - B.: Azərnaşr, 1974.-243 s.
2. *Azərbaycan SSR EA- nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası: Bələdçi*. B.: Elm, 1990.- 146 s.
3. *Azərbaycan SSR EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası əməkdaşlarının çap işləri, 1924-1985: Bibliografik göstərici*. - B.: Azərbaycan SSR EA MEK, 1987.- 102 s.
4. *Azərbaycan EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının hesabatı*. - 1965.- 94 s.

Гюльнар Ибрагимова

СОЗДАНИЕ И РАЗВИТИЕ НАУЧНЫЕ БИБЛИОТЕКАХ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В ПЕРВОМ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В статье было оглашено создание и формирование в первом половине XX века научные библиотеки Азербайджанской республике. А также, было показано создание и формирование фондов научных библиотеках.